

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.41>

ТИПОЛОГІЯ ЖЕРТВ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ¹

Головкін Б.М.,
*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
ORCID: 0000-0002-0333-9806*

Головкін Б.М. Типологія жертв правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Статтю присвячено дослідженню особливостей поведінки в небезпечних дорожніх ситуаціях різних категорій жертв автотранспортних злочинів. Розглянуто структурні компоненти конкретної дорожньої ситуації та їх вплив на поведінку жертв автотранспортних злочинів. Зазначається, що переважна більшість учасників дорожнього руху, які стали жертвами автотранспортних правопорушень, недооцінюють дорожньо-транспортні небезпеки, не очікують реальної загрози власному життю та здоров'ю під час руху, втрачають самоконтроль в критичних ситуаціях і виявляються неготовими до самопорятунку. Висловлюється судження, що типовою помилкою жертв автотранспортних правопорушень є розрахунок на правомірну поведінку протилежної сторони дорожньої взаємодії, перекладання відповідальності за особисту безпеку на інших учасників руху. Близько половини жертв автотранспортних правопорушень правомірно поведуться під час дорожнього руху, виконують основні правила обережності, однак за складних дорожніх обставин, не застосовують додаткові заходи безпеки, хоча мали таку можливість. Певна частина жертв свідомо йде на високий ризик внаслідок грубого порушення правил безпеки дорожнього руху і при цьому помилково розраховує, що у них вийде уникнути серйозного травмування або загибелі в критичних ситуаціях. Понад третина жертв недотримується правил безпечного поведіння під час руху дорогами, оскільки помилково вважає, що їм нічого не загрожує. Враховуючи різний характер і спрямованість поведінки в конкретній дорожній ситуації, запропоновано вирізняти зневажливих, самовпевнених, необачних і нейтральних жертв автотранспортних правопорушень. Розкрито особливості поведінки кожного типу жертв перед заподіянням шкоди їхньому життю або здоров'ю внаслідок вчинення кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Зневажливі жертви допускають порушення правил дорожнього руху і при цьому відкидають для себе можливість потрапити у дорожньо-транспортну пригоду з тяжкими наслідками, а у критичних ситуаціях поведуться безпорадно. Самовпевнені жертви своїми неправомірними діями створюють аварійні ситуації, свідомо ідуть на високий ризик зазнати серйозного травмування чи загибелі і помилково розраховують уникнути тяжких наслідків, покладаючись на власні сили. Необачні жертви лише частково і далеко не завжди дотримуються норм безпечного поведіння під час дорожнього руху, не виконують обов'язкових вимог обережності, вважають, що їм нічого не загрожує, а в критичних ситуаціях помилково розраховують на допомогу інших учасників руху. Нейтральні жертви автотранспортних правопорушень зазнають травмування чи

¹ Публікація підготовлена у межах виконання в НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні», номер державної реєстрації 0120U10561.

гинуть в ДТП внаслідок потрапляння в аварійні ситуації, створені не з їхньої вини, або через випадковий збіг обставин.

Ключові слова: безпека, дорожній рух, жертви, ризики і загрози, віктимізація, автотранспортні злочини.

Holovkin V.M. Typology of victims of offenses in the field of traffic safety and transport operation.

The article is devoted to the research of the peculiarities of behavior in dangerous road situations of various categories of victims of motor vehicle crimes. The structural components of a specific road situation and their influence on the behavior of victims of motor vehicle crimes are considered. It is noted that the vast majority of road users who have become victims of motor vehicle offenses underestimate traffic hazards, do not expect a real threat to their own life and health while driving, lose self-control in critical situations and are unprepared for self-rescue. The opinion is expressed that a typical mistake of victims of traffic offenses is counting on the lawful behavior of the opposite side of the road interaction, shifting responsibility for personal safety to other traffic participants. About half of the victims of motor vehicle offenses behave lawfully during traffic, follow the basic rules of caution, but in difficult road conditions, do not apply additional safety measures, although they had the opportunity to do so. A certain part of the victims deliberately takes a high risk due to a gross violation of road safety rules and at the same time mistakenly calculates that they will be able to avoid serious injury or death in critical situations. More than a third of victims do not follow the rules of safe behavior when driving on the roads, because they mistakenly believe that they are not in danger. Given the different nature and orientation of behavior in a specific traffic situation, it is proposed to distinguish disrespectful, self-confident, reckless and neutral victims of traffic offenses. The specifics of the behavior of each type of victim before causing damage to their life or health because of committing criminal offenses against traffic safety and operation of transport are revealed. Contemptuous victims allow violations of traffic rules and at the same time reject for themselves the possibility of getting into a traffic accident with serious consequences, and in critical situations behave helplessly. Self-confident victims create accident situations by their illegal actions, knowingly take a high risk of serious injury or death, and mistakenly expect to avoid serious consequences by relying on their own strength. Careless victims only partially and far from always comply with the norms of safe behavior during road traffic, do not fulfill the mandatory requirements of caution, believe that they are not in danger, and in critical situations mistakenly rely on the help of other road users. Neutral victims of motor vehicle offenses are injured or killed in road accidents because of falling into accident situations not caused by their fault or due to a random coincidence of circumstances.

Key words: safety, road traffic, victims, risks and threats, victimization, motor vehicle crimes.

Постановка проблеми. Однією з ключових ідей політики безпеки дорожнього руху в Європейському Союзі на 2021–2030 роки «Safe System» є визнання закономірності, що учасники дорожнього руху завжди допускатимуться помилок, які призводять до автомобільних аварій і серйозних наслідків. Однак ціною таких помилок не має бути втрачене життя або здоров'я людей. Новий підхід до управління безпекою дорожнього руху в ЄС передбачає більш лояльне ставлення до учасників дорожньо-транспортних пригод (*далі – ДТП*), презюмуючи помилковий характер їхньої поведінки в критичних дорожніх ситуаціях [1, с. 26-27]. Як відомо, концепція помилки в поведінці учасників дорожнього руху, що взаємодіють між собою в небезпечній дорожній ситуації, не спростовує неправомірний характер дій або бездіяльності заподіювача шкоди чи потерпілого, не виключає відповідальність злочинця за суспільно-небезпечні наслідки, що настали. Помилятися в оцінці змін дорожньої обстановки та її подальшого розвитку, передбаченні намірів інших учасників руху, а також у виборі способу реагування на виниклу небезпеку – можуть як злочинці, так і жертви необережних кримінальних правопорушень. Помилки в діяннях осіб, які керують транспортними засобами, та їх значення для настання суспільно-небезпечних наслідків менш-більш досліджені в кримінально-правовій теорії необережного злочину. Водночас, помилки в реагуванні потерпілих на безпосередню загрозу їхньому життю і здоров'ю, що призводять до серйозного травмування чи загибелі потерпілих, залишаються малодослідженими в кримінології. Не підлягає сумніву твердження, що поведінка жертв автотранспортних правопорушень в небезпечних дорожніх ситуаціях постійно повторюється, має декілька основних варіантів прояву. Це

свідчить про недостатню спроможність потерпілих, за конкретних дорожніх обставин, вчасно виявляти небезпеку під час руху, обирати правильний варіант поведінки для уникнення серйозного травмування або смерті чи зменшення шкоди внаслідок ДТП. Наявність стійких тенденцій в лнії поведінки жертв автотранспортних злочинів дає підстави для їхнього поділу на окремі групи за певним класифікаційним критерієм.

Стан опрацювання проблематики. Прикладних кримінологічних досліджень різних типів жертв автотранспортних злочинів та їх поведінки при взаємодії із правопорушником недостатньо. До цього питання в дисертаційному та монографічному дослідженнях зверталися К.О. Полтава і Жученко Є.Ю. Так, вивчаючи потерпілих від автотранспортних злочинів К.О. Полтава зауважила, що поведінка пішоходів буває двох основних видів: правомірна, у тому числі нейтральна, і неправомірна поведінка. За оцінками авторки 69 % потерпілих-пішоходів поводитися неправомірно, грубо порушуючи Правила дорожнього руху (*дали – ПДР*). Крім цього, згадується також неналежна поведінка потерпілих, що полягає в дотриманні вимог ПДР, однак неврахуванні криміногенної дорожньої обстановки [2, с. 146-147].

К.О. Жученко, враховуючи специфіку кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху, запропонував виокремлювати такі категорії потерпілих як-от: провокативні жертви, зухвали жертви, пасивні жертви, умовні жертви і жертви-водії. Провокативні жертви свідомо порушують ПДР, усвідомлюють суспільно-небезпечний характер своїх дій і їх наслідки; зухвали – свідомо нехтують правилами особистої безпеки в ситуаціях, коли водій порушує ПДР; пасивні жертви потрапляють в ДТП та зазнають травмування або гинуть через психологічні особливості (низька увага, лабільність); умовні жертви випадково опиняються на місці ДТП і не встигають зреагувати на загрозу своєму життю та здоров'ю, яку вони об'єктивно нездатні були виявити за конкретних дорожніх обставин; жертви-водії характеризуються не сформованістю навичок керування транспортним засобом в небезпечних дорожніх ситуаціях, нездатністю уникнути ДТП і зберегти своє життя та здоров'я [3, с. 154-155].

Метою статті є розроблення типології жертв кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Виклад основного матеріалу. Типологія, як метод наукового пізнання, передбачає поділ об'єкту дослідження на окремі групи за визначеним критерієм. На відміну від класифікації, типологія не вимагає виокремлення усіх можливих типів жертв автотранспортних правопорушень. Достатньо диференціювати контингент жертв на групи за типовою ознакою, що відображає універсальну для всіх представників групи ознаку (властивість) [4, с. 271]. Типологія жертв автотранспортних правопорушень надає можливість встановити і пояснити детермінуючі зв'язки між небезпечною дорожньою ситуацією і поведінкою жертв.

Дорожній рух є динамічним процесом постійної зміни дорожньої обстановки, що відбувається в умовах невизначеності й ризику неочікуваного виникнення небезпеки для учасників руху під час взаємодії з джерелами підвищеної небезпеки.

Конкретна дорожня ситуація за якої вчиняється автотранспортний злочин, – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що створили підвищену небезпеку для учасників руху та викликали поведінкові реакції, спрямовані на відвернення суспільно небезпечних наслідків і самопорятунок. Аварійна дорожня ситуація об'єктивно створює підвищену небезпеку для продовження руху транспорту і людей у незмінному режимі, безпосередньо загрожує життю і здоров'ю осіб, які опинилися у вразливому становищі. Небезпечна дорожня ситуація виникає несподівано, триває короткий проміжок часу, динамічно розвивається та швидко ускладнюється, викликає гостру психоемоційну реакцію в її учасників, обумовлює різноспрямовану поведінку. Іноді така ситуація складається через випадковий збіг дорожніх обставин, або дії природних сил.

Об'єктивні фактори – це дорожні умови і дорожня обстановка, що характеризують дорожнє середовище в розрізі наявних ризиків та небезпек на момент вчинення ДТП. Дорожнє середовище є складною динамічною системою зв'язків між процесами, явищами та подіями, обумовленими використанням транспортних засобів, автомобільних доріг, дорожньої інфраструктури, а також взаємодією учасників дорожнього руху за конкретних дорожніх обставин.

Дорожні умови, за яких стаються ДТП, зазвичай є складними для забезпечення постійного контролю за дорожньою обстановкою та безпечного управління ТЗ. Найчастіше це темний період доби, недостатня видимість або обмежена оглядовість проїзної частини, складні погодні умови, висока інтенсивність руху, незадовільний стан дорожнього покриття та ін.

Дорожня обстановка, що склалася на момент вчинення ДТП, як правило, несприятлива. Вона полягає у несподіваній появі перешкоди для руху або рухомого об'єкту, що небезпечно наближається до смуги руху ТЗ чи перетинає її, або у безпідставному ненаданні переваги в русі пішоходам чи ТЗ, невиправданому маневруванні чи різкому гальмуванні, засліпленні ТЗ, що рухається назустріч, а також включає непередбачувану зміну поведінки потенційних потерпілих, що створює аварійну ситуацію і становить загрозу їхньому життю та здоров'ю.

Суб'єктивна складова небезпечної дорожньої ситуації включає: викривлене сприйняття потенційними жертвами дорожніх ризиків і загроз до моменту появи реальної небезпеки під час руху; одностороннє чи взаємне порушення ПДР учасниками небезпечної дорожньої ситуації; поверхове і нечітке прогнозування розвитку причинно-наслідкових зв'язків між порушенням ПДР і високою ймовірністю настання шкідливих наслідків; ухвалення потерпілим помилкового рішення, що підвищило його вразливість і ускладнило безпечний вихід із критичної ситуації. Суб'єктивне сприйняття, оцінка, ставлення й реагування на небезпечну дорожню ситуацію особами, які стали її учасниками й намагалися вирішити, доволі різне. На практиці, близько половини учасників ДТП належать до порушників ПДР, які не виконують або неналежно виконують вимоги правил безпечного руху, не роблять висновки з негативного досвіду і рідко вчаться на власних помилках. Зауважу, що колективна свідомість порушників ПДР не сприймає всерйоз дорожні ризики та загрози, оскільки неодноразове відхилення ними від норм безпечної поведінки, раніше не призводило до тяжких наслідків. Порушники ПДР схильні недооцінювати складність і небезпечність дорожньої ситуації, не враховувати дію випадкових чинників, зневажати правилами обережності і при цьому переоцінювати власні можливості щодо уникнення травмування чи загибелі. В основному вони розраховують на сприятливий розвиток подій, щасливий випадок, і особливо на те, що інші учасники руху будуть неухильно виконувати вимоги ПДР і, за необхідності, самостійно подбають про власну безпеку.

В реальному житті, зіштовхнувшись з підвищеною небезпекою на дорозі, значна частина учасників руху впадає у стан гострого стресу близького до афекту, який передбачає короточасне звуження свідомості, пригнічення критичного мислення і ослаблення самоконтролю, що дезорганізовує психічну діяльність, запускає спрощений режим регуляції поведінки, за якого спрацьовує звичний спосіб реагування на схожі ситуації у минулому та обирається варіант поведінки, що не відповідає безпечному виходу із надзвичайних дорожніх обставин. Потерпілі, які рідко зіштовхуються з небезпечними дорожніми ситуаціями, виявляються психологічно неготовими раціонально думати і швидко діяти, щоб уберегтися від тяжких наслідків. Більшість потерпілих в момент виникнення небезпеки на дорозі перебувають у стані розгубленості, або ж ступору (афективно-шоковому стані чи заціпеніння), викликаного сильним нервовим потрясінням через усвідомлення раптової загрози загибелі чи серйозного травмування. Певна частина жертв не усвідомлює ступень небезпеки аварійної ситуації, учасником якої вони стали, через стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, або внаслідок впливу лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакцій. В аварійних ситуаціях психіка потерпілих не встигає швидко зорієнтуватися в наявних дорожніх обставинах, миттєво адаптуватися до екстремальних умов. В момент усвідомлення високої загрози життю і здоров'ю люди часто помиляються, діють інтуїтивно, без роздумів і вагань, чіткого уявлення, чим може завершитися для них подальший розвиток подій. Мозок дає сигнал опорно-руховому апарату про високу загрозу катастрофічних наслідків, і далі, люди із сильною нервовою системою, спрямовують свої інтелектуально-вольові зусилля на відвернення загрози і самопорятунок, а люди із слабкою нервовою системою, частіше проявляють бездіяльність, або ж допускаються фатальних помилок, діють всупереч здоровому глузду і наявним обставинам.

Вчасне і правильне реагування на підвищену небезпеку здебільшого залежить від індивідуально-психологічних особливостей учасників руху, їхніх рис характеру, спроможності постійно контролювати і правильно оцінювати поточну дорожню обстановку, передбачати несприятливі дорожні обставини, вчасно розпізнавати небезпеку, точно оцінювати її ступень, а також психологічної готовності швидко обирати правильний варіант поведінки, спираючись на знання ПДР, професійні навички, минулий досвід вирішення проблем під час дорожнього руху.

За статистикою, найчастіше жертвами ДТП стають особи, які керують ТЗ, за ними йдуть пішоходи, пасажери, велосипедисти, значно рідше – інші учасники дорожнього руху. Наведений розподіл потерпілих обумовлений структурою найпоширеніших видів ДТП в Україні, а саме:

зіткнення ТЗ, наїзд на пішохода, наїзд на перешкоду, перекидання ТЗ, наїзд на велосипедиста та ін., а так само причинами скоєння ДТП (перевищення безпечної швидкості, порушення правил маневрування і зустрічного роз'їзду, порушення правил проїзду перехресть і пішохідних переходів, недотримання дистанції, керування ТЗ у стані алкогольного сп'яніння, перехід пішоходів у невідповідному місці та ін.). Різні категорії учасників дорожнього руху неоднаково поведуться в конкретній дорожній ситуації, що передуватиме вчиненню автотранспортного правопорушення. Зокрема, зарубіжними дослідженнями доведено, що 50 % пішоходів і понад 30 % велосипедистів поведилися віктимно (рухалися на червоний сигнал світлофора, перебували у стані алкогольного сп'яніння і втрачали рівновагу, відволікалися на користування мобільними пристроями та ін.) [5, с. 6–8]. Тож, враховуючи різний характер і спрямованість поведінки в конкретній дорожній ситуації, пропонуємо поділити потерпілих від автотранспортних правопорушень на такі типи, як: *зневажливі, самовпевнені, необачні і нейтральні*.

Зневажливі жертви автотранспортних правопорушень недотримуються ПДР, що регламентують безпечно керування транспортними засобами і безпечно пересування учасників руху вулично-дорожньою мережею поза транспортними засобами. Левова частка із них не сприймає належним чином потенційну небезпеку зазнати серйозного травмування чи навіть втратити життя під час дорожнього руху, вважає дотримання вимог та заборон ПДР обтяжливим і необов'язковим, не бере до уваги основні дорожні ризики і загрози, не усвідомлює повною мірою можливі наслідки власної неправомірної поведінки. Домінантною рисою характеру зневажливих жертв є ригідність, що полягає у складності або нездатності переключення психічних процесів, швидкої перебудови лінії поведінки, у разі неочікуваної зміни дорожньої обстановки. Через інертність мислення такі особи погано адаптуються до мінливих умов дорожнього середовища і впливу випадкових факторів, вдаються до недоцільних дій, або ж взагалі бездіють в критичних ситуаціях і не розуміють наслідків власної нераціональної поведінки. Зневажливе ставлення потерпілих до виконання правил безпеки руху обумовлене хибним уявленням про те, що всі учасники руху у повсякденному житті непомітно допускають порушення ПДР і при цьому їм якось вдається уникати ДТП з тяжкими наслідками, а також помилковим судженням про те, що інші учасники руху повинні самостійно забезпечити власну безпеку, у разі виникнення реальної загрози їхньому життю і здоров'ю. Зневажливі жертви схильні перекидати відповідальність за безпеку на дорогах на інших учасників руху і не замислюються над негативними наслідками власної неправомірної поведінки. Більшість жертв цього типу відкидають можливість потрапити у ДТП з тяжкими наслідками, сподіваються на позитивний сценарій розвитку подій, у разі ускладнення дорожньої обстановки. На основі таких уявлень і суджень формується загальна лінія легковажної поведінки, що виражається у неготовності діяти гнучко, відповідно до мінливих дорожніх обставин, беззастережно виконувати приписи ПДР щодо безпечного виходу з критичної ситуації.

Типовими проявами поведінки зневажливих жертв, які керують транспортними засобами, можуть бути такі: перевищення встановлених обмежень швидкості руху; незаголошення про намір змінити напрям руху або здійснити перестроювання чи інший ризикований маневр; ненадання дороги транспортному засобу, що має перевагу в русі, а також пішоходу на нерегульованому перехресті; невиконання приписів попереджувальних дорожніх знаків і знаків пріоритету; нехтування заходами реагування на несприятливу зміну дорожньої обстановки; невикористання зовнішніх світлових приладів у темну пору доби; невиконання водіями вимог сигналів регулювання дорожнього руху; нехтування заборонами на користування засобами зв'язку під час руху, що тримаються в руці; керування технічно несправним транспортним засобом; безпідставне передавання керування транспортним засобом, особам які не мають спеціальних навичок і достатнього водійського досвіду; керування ТЗ у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, або в іншому стані, що знижує увагу і швидкість реакцій; невикористання ременів безпеки, захисних шоломів, дитячих утримуючих систем та ін.

Типовими проявами поведінки жертв, які пересуваються дорогами поза транспортними засобами, можуть бути такі: перехід проїзної частини у невідповідних місцях; неочікуване зупинення на проїзній частині пішохода або велосипедиста під час перетинання дороги; невиконання пішоходами та прирівнюваними до них учасниками руху вимоги щодо використання світлоповертальних елементів або одягу, що їх містить у темну пору доби та в умовах недостатньої видимості; порушення техніки безпеки пасажирями; невиконання пішоходами і прирівнюваними до них учасниками руху вимог сигналів регулювання; самовільне подолання пішоходами дорожніх

огорожень бар'єрного типу із подальшим небезпечним виходом на проїзну частину; порушення пішоходами і прирівняними до них учасниками руху ПДР в стані алкогольного/наркотичного сп'яніння та ін. [6, с. 40-41].

Самовпевнені жертви автотранспортних правопорушень, будучи достеменно обізнаними про негативні наслідки грубих порушень ПДР, своїми неправомірними діями свідомо наражаються на небезпеку, ігнорують встановлені правила перестороги у небезпечних дорожніх ситуаціях і при цьому помилково розраховують уникнути тяжких наслідків для життя та здоров'я, покладаючись на везіння і власні сили. Самовпевнені жертви поводяться зухвало, демонстративно ігнорують вимоги ПДР, конфліктують з учасниками руху, неодноразово створюють аварійні ситуації, переоцінюють свої можливості щодо забезпечення власного життя і здоров'я за надзвичайних дорожніх обставин.

Типовими проявами поведінки самовпевнених жертв-водіїв ТЗ є такі: значне перевищення безпечної швидкості на аварійно небезпечних ділянках дороги і в місцях концентрації ДТП; виїзд на смугу зустрічного руху; поїзд на червоний сигнал світлофору; грубі порушення правил обгону, проїзду перехрест'я і зустрічного роз'їзду; застосування не виправданого маневру або безпідставного різкого гальмування; порушення вимог наказових і заборонних знаків; розворот на дорогах з одностороннім рухом, на автомагістралях, мостах, в тунелях; продовження руху при засліпленні світлом фар зустрічного транспортного засобу та ін.

Самовпевнені жертви-пішоходи допускають раптовий вихід, вибігання на проїзну частину ділянки дороги з пошкваленим рухом транспорту; перехід проїзної частини у забороненому місці, або перехід дороги безпосередньо перед транспортним засобом, що швидко наближається, а так само ігнорування попереджувальних звукових сигналів транспортного засобу, що швидко наближається та ін.

Необачні жертви не в повному обсязі і не завжди виконують обов'язки учасника дорожнього руху, пов'язані із зменшенням ситуативної вразливості щодо ДТП, не дбають належним чином про власну безпеку. Такі особи не виконують головний обов'язок учасника дорожнього руху – бути уважними і завбачливими, докладати максимум зусиль, щоб упевнитися у відсутності небезпеки перед початком чи продовженням руху, переконатися у безпечності запланованих маневрів, усебічно враховувати можливість виникнення аварійної ситуації, передбачати несприятливий розвиток подій, бути готовими відреагувати на загрозу власному життю та здоров'ю, відповідно до встановлених правил обережності.

Необачні жертви характеризуються нестійкою поведінкою, що передбачає періодичні відхилення від загальних норм безпечного поведіння під час пересування вулично-дорожньою мережею. Найчастіше такі жертви недотримуються встановлених правил обережності через поспішність, короткочасне відволікання чи розосередженість уваги, або незнання чи забування правил безпеки дорожнього руху. Необачні жертви помилково вважають, що під час пересування вулицями та дорогами їм нічого не загрожує і при цьому повністю покладаються на інших учасників дорожнього руху, що апіорі не повинні створювати небезпеку для руху чи загрозу життю або здоров'ю користувачів доріг.

Типовими проявами поведінки необачливих жертв автотранспортних правопорушень є такі: неврахування дорожніх умов і дорожньої обстановки при виборі безпечної швидкості руху, безпечної дистанції, бокового інтервалу, а також виборі прийомів безпечного керування транспортним засобом; неврахування можливої небезпеки перед початком руху, перестроюванням, зміною напрямку руху, у тому числі при виїзді з другорядної дороги на головну, виконанні лівого повороту, здійсненні маневрування на ділянках дороги з обмеженою оглядовістю; невиконання вимог попереджувальних дорожніх знаків; відволікання уваги на розмови з пасажирками.

Проявами необачної поведінки серед пішоходів та прирівняних до них учасників дорожнього руху є неврахування імовірної небезпеки перед виходом на проїзну частину з-за рухомих і нерухомих об'єктів, що обмежують оглядовість; користування пішоходами, велосипедистами мобільними пристроями (навушниками, засобами зв'язку) під час перетинання проїзної частини; рух по автомагістралі чи дорозі не по правому краю проїзної частини і не назустріч транспортному потоку та ін. [7, с. 27].

Нейтральні жертви автотранспортних правопорушень зазнають травмування чи гинуть в ДТП внаслідок потрапляння в аварійні ситуації, створені не з їхньої вини, або через випадковий збіг обставин. Такі особи виконують вимоги ПДР і дотримуються заходів обережності під час

пересування автомобільними дорогами однак потрапляють в аварійну ситуацію, створену протиправними діями правопорушника, в якій виявляють нездатність уникнути травмування чи загибелі. Типовими проявами поведінки випадкових жертв є наїзд на пішохода, велосипедиста, які поводитися правомірно і не допускали порушень ПДР; зіткнення транспортних засобів на перехрестях, вчинені з вини одного з водіїв тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене зауважимо, що неухильне виконання вимог ПДР потребує високої дисциплінованості, постійної концентрації уваги, стресостійкості в складних дорожніх умовах і за несприятливих дорожніх обставинах, психологічної готовності до подолання дорожньо-транспортних викликів і загроз, а також докладання необхідних інтелектуально-вольових зусиль, щоб не потрапляти в аварійні ситуації, або безпечно виходити з них.

Поведінка жертв у конкретній дорожній ситуації може сприяти вчиненню автотранспортного правопорушень або не сприяти, а також по-різному впливати на тяжкість наслідків, що настали. Помилки і прорахунки користувачів доріг щодо оцінки поточної дорожньої обстановки, передбачення намірів інших учасників руху, обрання варіанту реагування на небезпеку і прогнозування наслідків своєї поведінки нерідко обертаються їхнім серйозним травмуванням або загибеллю. Найвищий ризик зазнати тяжких тілесних ушкоджень або смерті створює зневажлива і самовпевнена поведінка жертв в небезпечних дорожніх ситуаціях. Автотранспортні правопорушення, вчинені проти необачних і нейтральних жертв порівняно рідше призводять до тяжких наслідків. Запропоновану типологію жертв доцільно враховувати при розробленні комплексу заходів віктимологічної профілактики автотранспортних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. European Commission, Directorate-General for Mobility and Transport, *Preparatory work for an EU road safety strategy 2020–2030 – Final report*, Publications Office, 2018, 122 p. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2832/15318>.
2. Полтава К.О. Кримінологічна характеристика та запобігання автотранспортним злочинам, що пов'язані з загибеллю людей або тяжким тілесним ушкодженням в Україні: моногр. Харків: Право, 2014. 284 с.
3. Жученко Є.О. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху. Дис. докт. філос. 12.00.08; Кропивницький, 2023. 281 с.
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін юре, 2007. 424 с.
5. Road Safety Thematic Report – Cyclists. European Road Safety Observatory. Brussels, European Commission, Directorate General for Transport.: European, 2022 URL: https://road-safety.transport.ec.europa.eu/statistics-and-analysis/data-and-analysis/thematic-reports_en. 6–8 (дата звернення 6.08.2024).
6. Головкін Б.М. Типологія жертв автотранспортних правопорушень. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*: Матеріали VII Міжнародного правничого форуму, 28 травня 2024 р., м. Чернівці. Чернівці: Технодрук, 2024. С. 39–41.
7. Головкін Б.М. Кримінологічна характеристика жертв дорожньо-транспортних пригод. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2023. Серія право. Вип. 80. Ч. 2. С. 23–29.